

Сучасний стан річки Либідь та шляхи її відродження в ландшафтній архітектурі Києва.

Анотація. У статті представлені авторські пропозиції щодо створення екологічного маршруту-стежки «Річка Либідь». Наголошено на невід’ємність історії розвитку р. Либідь та м. Києва, наданий аналіз трансформування р. Либідь протягом тисячоліття, запропоновані заходи відродження славетної річки.

Ключеві слова: річка Либідь, екомаршрут-стежка, притоки річки, відомості, гідрографічний режим, природне русло, русло в колекторі, відродження Либіді.

Дніпро та тридцять його притоків є водними судинами м. Києва. Найвідомішою з них є річка Либідь – права притока Дніпра. Саме з цією річкою пов’язані історичні події в місті, назва саме цієї річки увіковічила ім’я сестри засновників міста Києва – Кия, Щека та Хорива. Науковці, вивчаючи малі річки, дуже часто звертаються у своїх пошуках саме до неї. Завдяки археологічним розкопкам з’ясовано, що вздовж р. Либідь були поселення трипільської, зарубинецької, черняхівської культур, поселення часів Київської Русі. Річка є свідком найвизначніших історичних подій древнього Києва, вона є символом нашого міста. Між тим, в наш час ця міська принада є практично забутою. Це становище потребує виправлення шляхом відродження екосистеми р. Либідь. І, тим більше, що архітектурно-ландшафтні особливості Києва надають для цього широкі можливості.

На мою думку, внеском у відродження річки Либідь може бути організація екологічного маршруту-стежки «Річка Либідь» зі створенням пам’ятних табло історії Либіді. Маршрут доцільно було б організувати наступним чином, як показано на Рис.1.

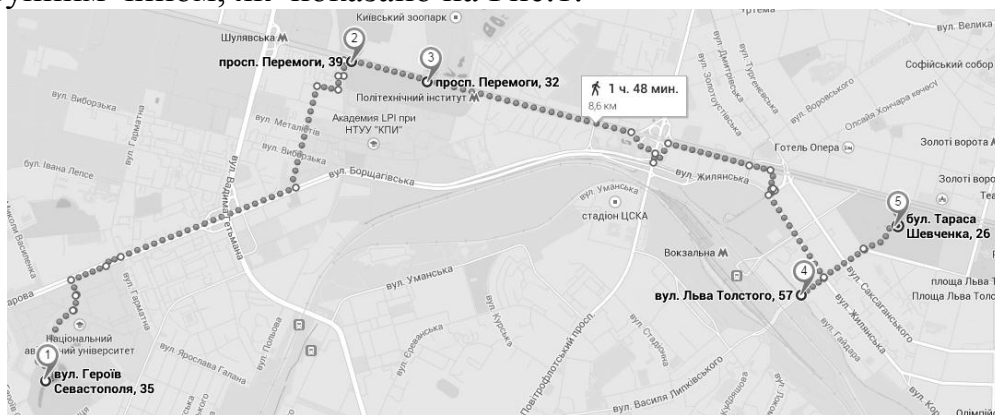

Рис.1 Карта-схема пізнавального маршруту «Річка Либідь».

1. початок маршруту. - Відраденський парк.
2. зупинка - Парк Університету КПІ.
3. зупинка - Київський зоопарк.
4. зупинка. - Вул. Толстого, 57.

5. кінець маршруту. - Ботанічний сад ім. Фоміна.

Екологічний маршрут «Річка Либідь» (Рис.1) передбачає загальну протяжність 8,6 км, з 5 зупинками та розрахований на 4 години пішої ходьби або 2 години з використанням автотранспорту.

1. Відраденський парк. На початок тут річки Либідь вказує каміння з символічним надписом [Рис.2]. Виток річки Либідь тече в колекторі діаметром 500мм. В результаті антропогенної діяльності значна частина річки проходить у штучноствореному (бетонному) руслі. Такою є і гирлова ділянка. Ширина річки тут становить 3,5м, глибина близько 0,5м. На сьогодні стан річки критичний - джерела її витоків забиті мулом та сміттям, вода втратила здатність до природного оновлення, річка наполовину заросла очеретом. Протягом останніх років Либідь стрімко міліє. У воді, взятої з річки, були знайдені патогенні стеробактерії, у тому числі сальмонели. Але річка і в цих, найнесприятливіших, умовах продовжує жити, а створений на ній каскад ставків є окрасою Відраденського парку [Рис.2].

Колись Либідь вважалася найкрасивішою річкою Києва. Вперше річка згадується у 968 р. В давнину Либідь була багатоводною та судноплавною. По її берегах розташовувались села і слободи, які були безпосередньо пов'язані з містом і відігравали значну роль в житті Києва. Для древнього Києва річка Либідь була природною перешкодою при підході до міста [9]. Багатоводна Либідь зі своєю заболоченою заплавою являла серйозну перешкоду для ворогів київської землі. За свідомством «Київського літопису» зазначено, що 29 грудня 1136 р. великий київський князь Ярополк Володимирович зустрів на Либіді війська чернігівського князя Всеволода Ольговича, його братів та половців. В ході битви за великокняжий престол «...через ріку Либідь перестрілювалися...». Ця спроба оволодіти Києвом виявилася марною [8].

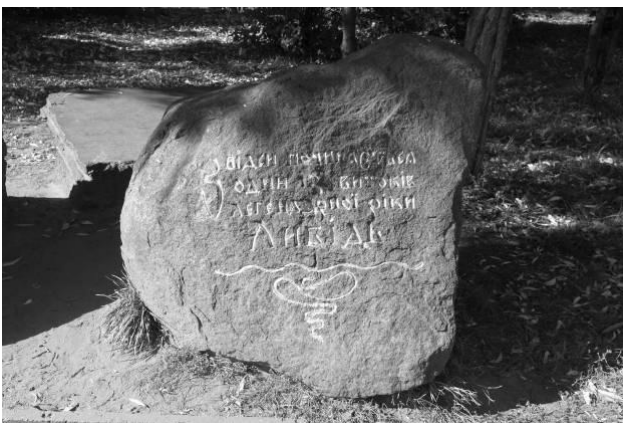

Рис. 2. Початок Либіді. А – Символічне каміння. Б - Ставки Відраденського парку.

2. Парк університету КПІ є наступною зупинкою маршруту. Біля Повітрофлотського шляхопроводу річка Либідь тече під землею в колекторі. Про те, що колись річка тут текла на поверхні, нагадують могутні верби перед головним корпусом. Об'єктами огляду на зупинці №2 є старовинні корпуси технічного університету, пам'ятники видатним випускникам, відроджена церква св. Миколая, покровителя студентства, та 100-річний парк, де ще зустрічаються

двохсотрічні дуби, що раніше вкривали значну частину водозбору р. Либідь (Рис. 3).

Рис.3. На місці втраченого руслу р. Либідь у парку КПІ.

План м. Києва за 1695 р. полковника Ушакова свідчить, що Либідська частина Києва - це рівнинна місцевість, яка найбільше віддалена від р. Дніпро, і лежить на півдні у підніжжі «узгірь». В р. Либідь на той час впадали 12 притоків, значними з яких були струмки Скоморох, Солом'янський, Клов, Протасів Яр, Паньківський та ще один, безіменний, який починався вздовж дороги на Печерськ та протікав по вул. Німецький (нині вул. Кутузова), впадаючи в кінці вулиці Либідської в ріку біля Байкового цвинтаря [6].

У XVIII ст.. Київ розбудовувався між двома великими річками – Дніпром та її притокою Либіддю. На карті Києва 1900 р. відмічена Либідська частина, до складу якої входили: університет Св. Володимира, пам'ятник імператору Миколаю I, церква Св. Троїци, церква Маріїнсько – Благовіщенська, Маріїнська община Червоного Хреста, Новопобудований костел, церква Св.Володимира, Бактеріологічний інститут [5].

На планах XVII – XVIII ст. видно, що річка в кількох місцях була перегороджена і тому утворювалися невеличкі озера та ставки, на яких стояли водяні млини, що слугували джерелом гідроенергії. У 1820 р. Максим Берлінський в своїх «Коротких описах Києва» зазначав, що «...на Либіді нічого значного не знаходиться, окрім 5-ти ставків, з яких Паньківський, Печерський та Либідський, що нанесені на карту міста на початку XIX ст.» [4].

3. Київський зоопарк. В XIX ст. Київ почав розбудовуватися поза межами Либіді; тоді ж гідрографічний режим цієї річки почав зазнавати суттєвих змін. Створення на початку XX ст. Київського Зоологічного саду напроти парку Політехнічного університету було можливим при наявності в цій місцевості достатньої кількості води. До середини двадцятого століття Шулявською балкою Київського зоопарку протікав струмок Піщаний, що впадав у р. Либідь. Він брав початок на перетині вулиць Дегтярівська та Довженка, протікав по північній межі Пушкінського парку, далі - через Шулявську балку зоопарку, де нагадував про себе каскадом ставків. Комплекс інженерних заходів з розчищення та благоустрою водойм Шулявської балки [рис. 4] був виконаний групою фахівців

ДП «НДП містобудування» у 2009 р. Автор даної статті є одним із співавторів робіт «Проект організації території київського зоопарку», «Ставки Шулявської балки».

Рис.4. Ставки Шулявської балки у Київському зоологічному парку.

В давнину в р. Либідь впадали маленькі річки – Хрещатик та Клов. Ліворуч від верхів'я Либіді знаходилась пересихаюча річка Суха Либідь. Основні притоки Либіді – Скоморох, Китаєвський Старик, Буслівка, Відрадний, Шулявка, Кадецький Гай, Паньківський, Клов, Звіринець, Протасів Яр, Мокрий та ін., сьогодні взяті в колектори, деякі мають періодичний стік. Проти Золотих воріт, на Либіді, знаходилась гребля, по якій проходив міст [3]. Басейн Либіді розділений глибокими ярами, які відкривають численні джерельця: Буслівське – на Саперній Слободі, Лукрець – під мальовничою Дівич-Горою, Живець – під горою Бусовиця та ін.

З 30-х років і до 70-х років ХХ ст. проводились роботи із закріплення русла Либіді. На деяких ділянках було здійснено бутове кріплення [1]. Будівництво Канівської ГЕС у 70-х роках ХХ ст. призвело до підняття рівня ґрунтової води на 1,5 м в плавнях і надплавневих терасах Либіді та інших річок та струмків.

4. Вул. Толстого, 57. Біля Залізничного вокзалу на сьогодні можна побачити р. Либідь на поверхні, де вона «закута» у бетонні береги [рис. 5]. Ширина бетонного жолоба становить 3,5 м, глибина – 1 м. Це одна з небагатьох ділянок, де можна побачити легендарну річку. Майже вся сучасна Либідь тече під землею. Єдина ділянка Либіді з природним руслом - зупинка перед Столичним шосе. Її довжина – 380 м, ширина русла 9-10 м, максимальна глибина – 0,5 м. Береги річки поросли чагарником і деревами.

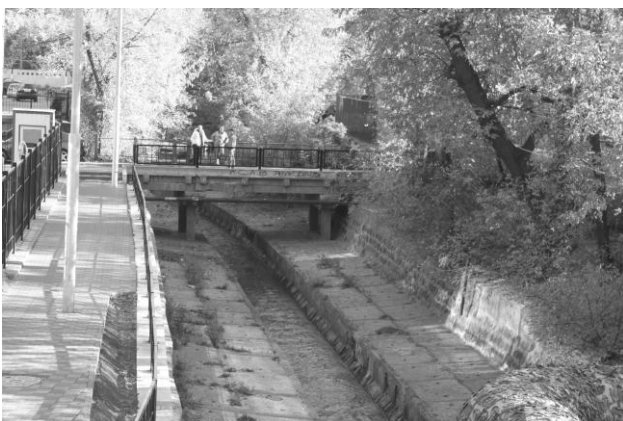

Рис. 5. Вулиця Л.Толстого,58. Річка Либідь тече на поверхні у бетонному жолобі.

Сьогоднішня Либідь має довжину 17,1 км, площа водозбору дорівнює 66,2 км², середній похил складає 5,83 м/км, висота витоку над рівнем моря – 185 м, гирла – 91,5 м, перепад рівня води між витоком і гирлом дорівнює 93,5 м, лісистість - 13,1%, озерність – 1,81%, розораність – 1,81%. Швидкість течії становить 0,8–1,0 м/с за рахунок значного похилу та порівняно невеликого гідравлічного опору бетонного русла [9]. Характерною особливістю водозбору Либіді є велика частка урбанізованих територій (майже 80,4%), також перетин її великою кількістю мостів і трубопроводів. Деякі трубопроводи тягнуться вздовж берегів [1]. Річка фактично не замерзає через промислові стоки та наявність у воді нафтопродуктів. Багато промислових та транспортних підприємств мають випуски дощової каналізації в головне русло Либіді. Має місце майже повна відсутність геохімічних бар'єрів, що дає можливість безперешкодній фільтрації забруднених поверхневих вод в нижні водяні шари та їх забруднення. Ще одним з факторів погіршення гідрогеологічного режиму є баражний ефект (підняття рівня підземних вод на шляху фільтраційного потоку перед перепорою), який обумовлений впливом на ґрунтові води різних підземних споруд, підпірних стін, заглиблених фундаментів, бетонних берегів р. Либідь. Сучасна Либідь не дуже помітна у Києві, але вона залишається важливою складовою міського середовища, зокрема слугує водоприймачем зливових вод.

5. Ботанічний сад ім. Фоміна - кінцева зупинка маршруту. Мальовничий яружно – балочний рельєф, багата дендрологічною колекцією, яка налічує 8 тис. видів рослин (4 тис. з них тропічні і субтропічні) та наявність поруч станції метрополітену робить ботанічний сад привабливим оазисом в центрі мегаполісу. Коли у травні 1839 р. перший ректор Київського університету ім. Святого Володимира М. О. Максимович разом з архітектором В. І. Беретті й директором ботсаду Р. Е. Траутфеттером обрали для закладення саду горбкуватий пустир за майбутнім червоним корпусом, тут протікала річка Либідь і паслася худоба. Сьогодні в парку про річку нагадують лише фонтани, які радують відвідувачів в теплий період року [рис. 6].

Рис. 6. Фонтани у Ботанічному саду ім. Фоміна.

Підсумовуючи, слід зауважити, що відродження річки Либідь можливе при комплексному вивченні всього водозбірного басейну річки та впровадження архітектурно-ландшафтних та інженерних заходів:

- розчищення, благоустрій та «звільнення» Либіді від бетонної «одежі» там, де це можливо, наприклад, у Відраденському парку;
- розкриття природного русла річки;
- припинення скидання неочищених промислових стоків в існуючий колектор дощової каналізації;
- будівництво колекторів вздовж усього водозбірного басейну по правому та лівому берегах річки;
- будівництво очисних споруд для очищення поверхневих та ґрунтових вод;
- будівництво берегозахисних споруд;
- повернення р. Либіді на поверхню у Парку КПІ. Пересічений рельєф парку сприятиме мальовничому шляху р. Либідь; це збагатить ландшафт старовинного парку;
- забезпечення виклинювання підземних вод з притерасних ділянок у заплаву р. Либідь після попереднього очищення в системі очисних споруд;
- посадка зелених насаджень, які будуть виконувати роль біологічного фільтру для затримання техногенних речовин та створять бар'єр проти їх проникнення у глибокі пласти водоносних горизонтів питного призначення.

У 2005 році «Центр містобудування та архітектури» в роботі «Детальний план території в межах вулиць Іллі Еренбурга, Короленківської, Боженка, Байкової та залізничної колії в Голосіївському районі м. Києва» виконав еколого-містобудівну оцінку території по берегах річки Либідь та розробив заходи щодо відновлення річки Либідь. Документацією були передбачені поетапні заходи щодо формування еколого-безпечного міського середовища на вищеназваній ділянці м. Києва. Фінансова підтримка небайдужих допомогла б зробити цей проект реальним.

Легендарна річка Либідь – друга за величиною річка Києва - повинна бути відроджена. Збереження виразного яружно-балкового ландшафту долини річки, розчищення прибережних територій та звільнення річки від бетонного «панцира» збагатить ландшафтну автентичність Києва. Долина р. Либідь у багатьох місцях співпадає з основними напрямками перших залізниць у Києві, які були прокладені вдовж річки. Це є унікальною особливістю м. Києва [7]. Журчання води річки Либідь по горбистому рельєфу додасть природного шарму старовинному мальовничому парку КПІ, буде його водною судиною та домінантою, збагатить та прикрасить ландшафтну архітектуру Києва.

За умови наявності фінансування, виконавши цілий ряд розроблених вже заходів, зробити це цілком можливо.

Бібліографія:

1. Вишневецький В.І. Малі річки Києва / Вишневецький В.І.- К.: Інтерпрес ЛТД, 2007.28, [5,6,14,16]с.
2. Літопис руський / [Відп. ред. Мишанич О.В]. –К.:Дніпро, 1989.- 591с.
- 3.Сучасні проблеми архітектури та містобудування: науково-технічний зб./ випуск 2.- К. КДТУБА, 1997. [82-86]с.

4. Берлинський М.Ф. Краткое описание Киева./ Берлинський М.Ф.- К.:Час.1991.С224.- (Препринт / К.:Час. 1991).
5. Логвин Г.Н. Киев / Григорий Ніконович Логвін.- М.: Искусство, 1967.- 263,с. [18] с. – (Книга-спутник по місту Києву), Старі карти Києва за 1900р. та 1911р.
6. План м. Києва 1695р. полковника І.Ушакова.
7. Ключко В.І. та ін. Праці науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень/ Випуск 5. –К.: Фенікс, 2010. [169-170]с.
8. История Киева/ [Кондуфор Ю.Ю. [и др.]. – К.: Наукова думка, 1982. – Кн.1, 80 с.(в 3 книгах).
9. Вишневецький В.І. Малі річки Києва. [Інтернетвидання]. КП «Київський міський Будинок Природи».2009.

Аннотація. В статті представлені авторські пропозиції по створенню екологічного маршруту «Річка Лыбидь». Підкреслена незривність історії розвитку Лыбиди і г. Києва, акцентована неотъемлемость історії розвитку р.Лыбидь і Києва, пропонуються заходи по відродженню знаменитої річки.

Ключевые слова: річка Лыбидь, екологічний маршрут, літописні згадування, гідрографічний режим, відродження Лыбиди.

Abstract. The article presents a tourist itinerary – a “Lubid River” path as well as the analysis of the Lubid River transformation over a period of thousands of years, special stress is made on the imprescriptible history of the development of both the river and the city of Kiyev. Some measures are suggested for the revival of the famous river.

Key words: Lubid River, ecological path, facts from chronicles, hydrography of the river, revival of the river.

Офіційно опубліковано на правах автора у Архітектурному віснику КНУБА.